

« zurück blättern vor »

MUNSZTUK subst. m., ab 1560; auch *mąnsztuk*, *mąsztuk*, *monstuk*, *monsztuk*, *mońsztuk*, *mundsztuk*, *muńsztuk*, *musztuk*. 1) ‘Kandare; auch übertr.’ – ‘wędzidło; też przen.’: 1560 RejWiz A8v, SPXVI *A komu sie co nie zda / możesz go celować / Aleć trzeba ten munsztuk twárdo záhártowác.* ○ 1561 Leop Ps 31/9, SPXVI *Niechćieyćie być iáko Koń y Muł / ktorzyć rozumu niemáią. W mąnsstuku á w wędzidle [in camo et freno] czeluści ich skrocź / ktorzy sie ktobie nieprzyştępuią.* ○ 1564 OrzQuin Q4, SPXVI *w iármie ty Litwinie przyrodzónym iáko wól chodźisz / álbo iákoby zniewolóna monsztukiem Szkápá Páná przyrodzóného ná grzbiećie swoim nośisz.* ○ 1566 GórnDworz L12v, SPXVI *iz prawdziwa miłość czudności ieft wieldze dobra / y święta / á wstáwicznie wywodzi chwalebne skutki s thych ludzi / kthorzy rospuštę smyflów / munsztukiem rozumu hámuuią.* ○ 1577 Leop Ez 38/3, SPXVI *To mowi Pan Bog: Oto ia do ćiebie Gog kfiążćia [...] á włożę muńsztuk w gębę twoie [ponam frenum in maxillis tuis] / á wywiodeć cie / y wfzytko woýfko twoie.* ○ (†1584) 1587 KochWr 31, SPXVI *á kto pod práwem żyć niechce / ten pod Tyránnem musi: bo to iuż oftátni munsztuk ná swąwolą.* ○ 1585 LGranWarszZwierc 256, SPXVI *mońsztuk.* ○ (1603) 1647 Hipp. 58, L *Munsztuk ieft własny hamulec, warownie z żelaza urobiony, gębę końską według przynależności stanowiący, i konia ku uszelakiey potrzebie, w obracaniu, w bieganiu i w zaftanowieniu powolnym czyniący.* ○ (1625) 1626 Falib.Dys. G 3, L *Potężny munsztuk dobre ćwiczenie.* ○ †ca. 1628 Błaż., Sw *M[unsztuk]* i siodło i człowieka wziął na się. ○ 1632 Cn.Ad. 358, L *Koniowy byftremu monsztku, nie oftrog potrzeba.* ○ 1678 Kłok.Tur. 118, L *Turcy Polaków máią za iedyny munsztuk powściągáiący potęgę Moskiewską.* ○ 1779–1780 Kluk Zw.1 183, L *Munszteki, są to różnego kształtu żelaza, w pyfk koniowi wetknięte w poprzecz, do którego rzemieńne przyprawione cugle, ieździec w rękę utrzymuie.* ○ 1834 PT IX 223, SJAM *Oj weźćieź ich ma munsztuk, bo też szlachta bryka!* ○ (1844–1846) 1949 Fredro A.Trzy 148, DOR *Wyprężyłem nogi tak, że butami dotykałem munsztuka, a ręką chwyciłem tylną krawędź siodełka i ciało w tył podałem.* ○ (†1849) 1949 Słow.Proz. 287, DOR *Na zwierzęcą więc naturę, choć rozpaloną walki pożarem, włożyłeś więc już munsztuk honoru.* ○ (†1861) 1881 Chodź.Pisma III 78, DOR *Podjechałem, przygłaskałem konika i cap za musztuk jak swego.* ○ (†1901) o.J. Sewer Pobj. 55, DOR *Gdy ostatni piechur wyjdzie z lasu, popręgi przyciągnąć, munsztuki náłożyć (...) i czekać.* ○ (1904) 1946 Grusz. Ar.Huzar 76, DOR *Huzarzy, oczekując lada dzień rozkazu wymarszu, z własnej ochoty czyścili mundszteki, strzemiona, smarowali pasy, odświeżali zielone mundury.* ○ (1909) 1930 Strug Wspom. 26, DOR *Głucho, cicho stapały kopyta końskie, zadzwonił munsztuk, słyhać było chrzęst*

siodła pod jeźdźcem. o 1985 Bardijewski 201 *Wydłubałem paznokciem hufnala [...] giął się w palcach jak plastelina. [...] Ten munsztuk to ja bym sam przegryzł.* – SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2** ‘das Teil eines Blasinstrumentes, in das man hineinbläst’ – ‘ustnik instrumentu dętego’: 1585 KlonŻal B2v, SPXVI *Ktoby ná munsztug wczony śmiał polożyć wárgi: Ná ktorymeś ty więc dziwne wypráwował pieśni.* o 1643 Ob 140/22, SZLESWOJ *By byli ostrożnymi, przez munsztuk trąbiono.* o 1681 SzlesTw 60/27 *Aż wytrąbić rozkażą przez munsztuk Wodzowie / Że się z nami do zgody biorą Tatarowie.* o (1690–1695) Mitte 18. Jh. SĪPas 93v *Z koro się tedy troche rozedniało zaraz przez Monsztuk kazano trąbić wsiadanego.* o (1745) 1753 Chmiel.1 83, L *Hasło przez musztuk otrąbiono.* o (†1916) 1949–1951 Sienk.Now.V 50, DOR *Na rogach majdanu poczęto trąbić nie przez musztuk, ale rozgłośnie, jak czyniono zwykle przed wielką bitwą.* – SPXVI, CN, TR, L, SW (muz.), LSP (muz.), DOR (daw.). **3** ‘der Teil einer Zigarette oder Pfeife, den man im Mund hält’ – ‘część papierosa lub fajki trzymana w ustach, ustnik’: (†1837) 1857 Ochoc., Sw *Osobno kieszeń z ładunkiem cygarów i munsztuków do nich.* o (1897) 1949 Reym.Ferm.I 7, DOR *Oczy mu niespokojnie biegały po podłodze zarzuconej munsztukami papierosów.* o 1952 Braun Lewanty 275, DOR *Na zawalonym atramentem stole przewodniczącego poniewierały się zgniecione munsztuki papierosów.* – Sw, LSP, DOR. **4** ‘Aufsatz für einen Schlauch oder ein Rohr, um den austretenden Wasserstrahl zu lenken’ – ‘nakładka zakładana na koniec gumowego węża lub rury w celu nadania wypływającemu strumieniowi wody określonego kierunku’: [hapax] 1970 Steinhaus 7 *Na deptaku był wodotrysk; zakładano na jego wylot różne munsztuki: czasem bił strumień prosto w górę, czasem rozlewał się, a czasem ruchomy mtynek krzyżował wymyślnie cztery sznury wodne.* – SWIL (mech.), Sw. ◇ **Var:** *mąnsztuk* subst. m., [hapax] 1561 Leop Ps 31/9, SPXVI – nur SPXVI; *mąsztuk* subst. m., [hapax] 1577 LudGran 118, SPXVI – nur SPXVI; *monstuk* subst. m. – Sw (stp.); *monsztuk* subst. m., 1564 OrzQuin Q4, SPXVI o [LBel.] 1632 Cn. Ad. 358, L – SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW (m.u.); *mońsztuk* subst. m., [hapax] 1585 LGranWarszZwierc 256, SPXVI – nur SPXVI; *munsztuk* subst. m., (†1837) 1857 Ochoc., Sw o (1904) 1946 Grusz.Ar.Huzar 76, DOR – Sw, DOR (przestarz.); *munsztuk* subst. m., 1560 RejWiz A8v 89, SPXVI o 1985 Bardijewski 201 – SPXVI, TR, L, SWIL, SW, DOR; *muńsztuk* subst. m., 1577 Leop Ez 38/3, SPXVI o [LBel.] †ca.1628 Błaż., Sw – SPXVI, Sw (stp.); *musztuk* subst. m., (1745) 1753 Chmiel.1 83, L o (†1861) 1881 Chodź.Pisma III 78, DOR – L, SWIL, Sw, DOR (daw.). ◇ **Etym:** nhd. *Mundstück* subst. n., ‘Teil eines Gegenstandes, welcher in den Mund genommen wird’, GRI, nur für Inh. 1, 2. ◇ **Der:** *muńsztućzek* subst. m., [hapax] 1581 CzechResp ktv, SPXVI *Do [herbu] Stárego koniá I. M. Páná Száfráncá (--). [...] Ná*

muńsztuczku nie Norberfskiey lecz Polfskiey roboty / Wyścignąłeś wiele rączych. Nur für Inh. 1, 2; *monsztukowy* adj., zuerst geb. TR; *munsztukowy* adj., zuerst geb. L; *musztuczek* subst. m., ‘Diminutiv zu *munsztuk*’, (1856) 1871 Korz.J.Wdow. 389, DOR, zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 2, 3; *munsztuczek* subst. m., ‘Diminutiv zu *munsztuk*’, [hapax] 1950 Mikul.Spot. 270, DOR, zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 3; *munsztukarz* subst. m., ‘Hersteller von Mundstücken’, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 1. ❖ Die ersten drei Inhalte beziehen sich auf den ‘Teil eines Gegenstandes, der in den Mund genommen bzw. eingeführt wird’ (*włożyć munsztuk w gębę* 1577 Leop[olita] Ez., SPXVI vgl. übertr. 1577 Lud[wig z] Gran[ady] WarszZwierc, SPXVI: *włożyć munsztuk* + Dativ). Inhalt 4 bezieht sich auf die ‘Mündung’ eines Rohrs u.dgl. (vgl. den Beleg).

« zurück blättern vor »